

AITANA

Nom de la gran serra que des de Callosa s'estén vers ponent, formant els vessants S., de la vall de Guadalest fins prop de Penàguila, i ja atansant-se a Alcoi. L'origen del nom és ben incert, només es comprèn que el d'una serralada tan important (que s'acosta als 1600 alt.) visible des de mar endins i des dels alts immediats a Alcoi, Pego i Xixona, ha de remuntar-se a temps molt considerable. Com que no se n'ha proposat cap etimologia seriosa, no deixarem en silenci una idea viable i sobretot seductora, encara que sigui atrevida i segurament impugnable. Car almenys la nota servirà per descartar alguna alternativa menys versemblant i refutar l'única i absurda «solució» (afirmada per una font lingüística a l'abast de tothom). Serveixi també perquè hi diguin la seva els estudiosos més versats en geografia dels temps romans i protohistòrics. És nom ben viu en l'ús popular. Això, allò, «és més gelat que *Aitana*» testifica l'excel·lent recull popular de dites i comparacions comunes de la comarca, compilat per Salvà. En la pronúncia popular se sent *aítana*, i tant o més en forma més reduïda *itána*: «són uns bancals de la Lloma, al peu d'*itána*», anoto a Benifato xxx, 34,35; «ha de voltar per Tagarina si vol pujar a (*aítána*)», em deien a Sella pocs dies després, 1963. Qui en vulgui impressions percebudes, amb fresca i penetrant intensitat, prengui els contes i narracions d'Enric Valor; caceres, trucades als masets, dormides al ras en el llom o els caients de la serra: no haurà de fullejar gaire; demanin al pinzell d'Antoni Miró i la gent del seu cercle, que se la mira de prop des de Penàguila, o de més lluny des de les terrasses del seu Sopalmo. Qui en vulgui descripcions objectives i indicacions històriques, consulti els llibres de Figueres Pacheco (GGRV, Alac. 614, 674, 748, 1111),¹ Mateu i Llopis (*El País Val.*, 107), l'obra magistral de Salvà (*Callosa d'En Sarrià* II, 120 i passim en el vol. I); i, per damunt de tot, la sàvia descripció de Cavanilles que la recorregué de cap a cap fins al cim i baixant d'allí a la vall de Guadalest (II, 199-201); sense oblidar força notes de J. M. Orts, i de la gent de *Sarq al-Andalus*, que ara no ens vaga de detallar.

Car passem tot seguit a la idea que apporto. Deu haver-hi aquí un prolongament modern de *Serra EDETANA* (si es vol, *Montanea EDETANA*). Que dels noms dels pobles i grans tribus protohistòriques n'ha quedat perpetuació en NLL moderns, ja era sabut i jo n'he aportat nous testimonis: de *CONTESTANIA* (→ *COSTENTANIA*, *Coçe-*) ve *Cocentaina*; de *ILERGETANOS* (*Ilerget-*) → *Llardecans*, i de *ILERGETANA* > *Lardana* (el gran massís dels Posets entre Gistau i Benasc; del *LIMES AUSORUM* (AUSI = Ausetani) > *Osor* i *Osor-mort*; d'*EMPORITANUM* ve *Empordà*; en fi, de *CATALANI-LACETANI* ha sortit el sant nom dels *Catalans*.

Qui eren, i fins on poblaren, els *EDETANI*, en tenim notícies en els grans geògrafs antics, no sempre gaire superposables entre elles, ni amb judicis dels moderns. Estrabó diu que els *'Εδητανολ* s'estenien des de l'Ebre fins a *Καρχεδών Νεά*, o sigui *Cartago Nova* = Carta-

gena; i els relaciona particularment amb el riu Xúquer (III, iv, § 1,1 i després § 12 i 14, no sé que hi torni en altres passatges). I ¿no està l'Aitana entremig del Xúquer i Cartagena? Cap a mig camí, i fins un poc més cap aquell riu. Plini, posterior, no hi lliga prou bé (III, 20, 23, 24) car els fa limitar amb els *Contestania* en el Xúquer (en efecte *Cocentaina* < *CONTESTANIA* és al Sud del Xúquer), i en posar en llur territori el *Palus Nacararum* (que hom sol identificar amb l'Albufera) ha donat peu a parlar d'una ciutat *Edeta* que hom dona com nom previ de *VALENTIA* (que és ja el nom que li donaren ell mateix i els altres romans); però no sé si ens podem fiar prou de Plini, car segueix dient, ben estranyament, que, terra endins arriben fins a *Caesaraugusta*, l'antiga *Salduba*, doncs evident que vol dir Saragossa.² La notícia d'Estrabó venia ja de Posidoni i Artemidor (V. nota de Laserre en l'ed. G. Budé d'Estrabó II, p. 178).

La conclusió del lingüista ha de ser que ell ha de deixar gran part del problema en mans dels especialistes en l'Antiguitat per si es poden sortir d'aqueixa mar de dubtes. Però mentrestant ell té dret a fer-se fort pel costat de la lingüística, la fonètica i l'etimologia. I, en aquest sentit, ben palpable, constatar que l'equació *EDETANA* → *Aitana* és irrecusable. En fonètica mossàrab *EDETANA* > *Ađetana* (-r- hi restava sorda), d'on cat. **Aetana*, *Ajtana*; no menys fàcilment *Eđetána* > *Itana* → *Aitana*, estereotipant l'us locatiu amb a preposició.

Quant als escrúpols geogràfico-històrics, convé notar diverses coses. Fora del Penyalgosa (poc més alt, però més excèntric i estret) l'Aitana és la muntanya més alta i més important (en molt) de tot el P. Val.: ja es compendria per això sol que hom li donés el nom dels *Edetani*, esdevingut quintaessència i símbol del P. Val. i de tot el muntanyam que tant hi abunda; car hem de pensar, sobretot, en els navegants, que la veien torrejant des de mar endins, o des de les costes.

Aquest quintaessenciar centralitzant un nom el veiem repetit en altres llocs. La *Sierra Cantabria* d'Àlaba, immediata a Laguardia, encara és en vessants de l'Ebre, uns 40 k. al S. de l'aiguapartió amb el Mar Cantàbric, i a uns 80 k. de Valmaseda, que formava la punta més avançada al SE. de l'àrea dels *CANTÀBRI* de l'Antiguitat. El massís de *Lardana* és arran de la frontera gascona, ben lluny d'ILERDA (Lleida), centre dels *Ilergetes*, però és a l'extrem pirinenc de les terres que han depès d'Ilerda i dels *ilergetes*.

D'altra banda era freqüent el cas de repetició de noms sensiblement iguals (o amb variacions de secundària importància) en diversos paratges d'Ibèria. A Portugal els llocs *Idanha Velha* i *Idanha Nova*, veïns, constitueixen un dels paratges on s'han descobert més inscripcions romanes i pre-romanes (o troballes arcaïques de moltes menes), i ha estat admes que aquell nom modern descendeix de *EDETANIA*; és una vileta al NO. de Còria i N. d'Àlcàntara; ètimon conforme a la fonètica portuguesa. Si bé és cert que d'altres hi veuen un ètimon semblant però un poc diferent, com sigui que es troba grafiat *Igitania* en un doc. del S. VII, i